

Pelyach István

Útban az emigráció felé

Kossuth Lajos halálának századik évfordulójára emlékezve ebben az évben minden bizonnyal számtalan emléktűlés, konferencia, tudományos tanácskozás tárgya lesz annak a hihetetlenül hosszú politikai pályafutásnak az értékelése és értelmezése – méltatása –, amelyre 1894. március 20-án tett pontot a sors. Sokszínű Kossuth-irodalmunk összegyűjtve már így is könyvtárakat töltene meg, jogosan fogalmazódik meg tehát a kérdés: tudunk-e még erről az emberről és politikusról, több évtizedet átfogó politikai pályafutásáról alapvetően újat mondani? Vagy elfogadhatjuk azt a sommás megállapítást, miszerint Kossuth élete és tevékenysége már nyitott könyv előttünk sűrűn teleirt oldalakkal, s legfeljebb a sokadik utóirat megfogalmazásának hálás-hálátlan feladata várhat csak ránk? Azt hiszem olyan kihívás ez a történészek számára, amelynek nagyon nehéz tisztességesen megfelelni. Nehéz, mert az elmúlt évszázadban sokan tűzték már zászlójukra Kossuth nevét, sokan fogadták – fogadtatták – el saját tetteik zsinórmértékétől a kossuthi életművet. Az eredmények többnyire közismertek. A kihívásnak alig-alig tudtak megfelelni, elősegítették viszont egy merev, szoborszerű Kossuth-kép kialakulását, amely napjainkig éli a maga önálló életét. Ennek következményeként nevének hallatán többnyire ízlés szerint válogatott „igazságokat” mormolgatunk, de ritkán szembeesítjük ezeket Kossuth írásaival, szavaival. Márpedig Kossuth hosszú élete során rengeteget írt, gondolatai pontosan rekonstruálhatók. A legkritikusabb órákban is ott ült íróasztalánál, rendeleteket, utasításokat fogalmazott. Pálffy János, az 1848-as képviselőház alelnöke fel is jegyezte emlékezéseiben: „...Kossuth csaknem leszegezve örökre, ült íróasztala mellett, s írt, és mindig csak írt. Valóban megfoghatatlan, hogy mit tudott mindig csak írni? S Nyáry szokott erős kifejezéseivel nem egyszer kiáltott fel:

»De mit a fenét tud annyit írni az a prókátor?!«

Ezalatt a tagok, redenes Nyáry, Eszterházy, Jósika és én konverzáltunk, szivaroztunk. Fégre aztán kijött Kossuth, elérjesztett valamely tárgyat...¹¹

Kossuth gondolatgazdag beszédei, szónoklatai hasonlóképpen méltók az utókor figyelmére, a történészek megkerülhetetlen forrásai, s döntő többségük szintén megmaradt. Ugyancsak Pálffy János jegyezte fel Kossuthról: „*En Kossuth Lajost a jó szónokokban nem szegény Magyarország legjelesebb szónokának, Európa egyik első journalistájának s a világ legnagyobb agitátorának tartom. S nem is lehet másként. Mert ezen három tulajdonságának ily nagy mértékbeni egyesülése tehette csak képessé, ezen kizárólag arisztokratikus nemzetek egy proletárius fiát, oly nagy, európai eseményt idézni elé, mint a magyar forradalom, s azt az erő azon fokára emelni, amelyre a 849-i év tavaszán jutott volt, midőn közel vala ahhoz, hogy nemcsak az európai három legnagyobb birodalmak egyikének sok százados trónusát felforgassa, hanem Európa sorsára is nagyban befolyjon.*”¹² Kossuth politikai ellenfele, Kemény Zsigmond báró is elismeréssel nyilatkozott a fegyelmezett szerkezetű olykor kissé dagályos szónoklatokról: „*Semmi kétség, hogy Kossuth csodálatosan szép orgánummal bírt, melynek a sutogástól kezdve a legjelesebb hangokig saját varázsa volt, ellenállhatatlan, majdnem*

hódító! Őt az arekinyomattól egészen a kéz legkisebb mozzanataig, ha nem is művészi, de gyakovolt, kellemes és néha kiválóan nemes előadási modor jellemzé. Beszédei, melyek félig készültek, félig rögtönzöttek voltak, soha az unalmasságig hosszúk vagy a figyelem fárasztásáig tartalmasak nem valának.”³

Az írások, beszédek, szónoklatok tehát rendelkezésünkre állnak, mégsem állíthatjuk nyugodt lelkiismerettel, hogy ismerjük s értjük a hat évtizedes politikai pálya minden rezdülését, minden kihívását. Egyes periódusokat bizony méltatlanul – olykor politikai megfontolásokból – a feledés jótékony homálya takar, pedig ezek azok a kritikus időszakok a pályaképbén, amelyek „feltárása” és „megfejtése” közelebb hozhatja hozzánk, emberibb, hétköznapihoz személyiséggé változtathatja a szobormerev alakot. Ezen kérdések tisztességes és korrekt – tény szerű – megválaszolása ugyanolyan kihívás a XX. század végének történésze számára, mint amilyen kihívások voltak Kossuth személyes és politikai pályafutásában.

Többé-kevésbé közismert tény pl., hogy Kossuth Zemplén megyei felfelé ivelő közéleti pályája 1831–1832 telén váratlan, s sokáig megmagyarázhatatlan törést szenvedett. Anyagi helyzete addig sem volt stabil, de a fiatal ügyvéd alkalmazkodva a megyei birtokos fiatalok életmódjához ekkor adósságokat adósított fel, kártézott, s végül egy nehezen tisztázható sikkasztási ügybe keveredett. A Kossuth-életrajzok ezt az epizódot döntő többségükben úgy értékelik, hogy Kossuth viszonyainak megromlását politikai ellenfelei arra használták fel, hogy erkölcsi hitelét megingassák, s a megyéből való eltávozásra kényszerítsék. A fellelhető dokumentumok ugyanakkor elég egyértelműen bizonyítják, hogy a pénzzükében szenvedő fiatal, huszonkilenc éves ügyvéd, ha nem is merítette ki a sikkasztás vádját, a Reviczky árvák javainak hűtlen – gondatlan – kezelésében minden bizonnyal vétkes.⁴ Hasonlóképpen ember- és jellempróbáló kihívás volt Kossuth életében 1844 nyara, a *Pesti Hírlap* szerkesztésétől történő megválása. Történeti irodalmunk ezt is úgy értékeli, hogy a bécsi udvar számára egyre kellemetlenebbé váló, a modern újságírás és lapszerkesztés eszközeit a reformellenzék szolgálatába állító Kossuth kezéből „kicsavarták” a *Pesti Hírlapot*. A tények ennél lényegesen összetettebb „szakítást” látszanak igazolni. A laptulajdonos Landerer Lajos az udvar támogatásával – sőt, annak kérésére – valóban anyagi vitát provokált a *Hírlap* példányszámát – kezdeti 80-100-ról jóval 5000 fölé emelő szerkesztővel, amikor annak szerkesztői díját 1844-ben nem emelni, hanem ellenkezőleg, csökkenteni akarta. Kossuth, aki tisztában volt a *Pesti Hírlap* politikai súlyával, hiszen az ellenzék legitim s leghatékonyabb szöcsöve volt a lap, óvatlanul besétált a csapdába, január 2-án írásban is felmondott június végi határidővel – a társkiadó Heckenast pedig még aznap felkérte új szerkesztőnek Szalay Lászlót. Az önértetében sértett s a helyzetet rosszul felmérő Kossuth abban a hiszemben szánta el magát erre a lépésre, hogy az udvartól saját nevére új lapengedélyt tud szerezni. Úgy vélte, a bécsi kormányzat nem meri az engedélyt megtagadni tőle, hiszen eddigi szerkesztői tevékenysége ellen sem léptek határozottan fel. Metternich kancellárral folytatott négyszemközi – egyébként nagyon szívélyes hangú – megbeszélésén azonban rá kellett döbbsennie, ez hiú ábránd volt, a lemondás pedig komoly hiba. Önértetét táplálhatta ugyan Metternich herceg színpadias elismerése, miszerint ő Kossuthban Magyarország első politikai íróját fogadja, a tervezett *Budapesti Életképek* megindítására mégsem kapott engedélyt. Az ellenzék egyes tagjai és politikai ellenfelei ezek után

jogosan (?!) olvasták a fejére, hogy bizonytalan anyagi előnyökért feláldozta politikai eszméinek egyetlen orgánumát, a Pesti Hírlapot.⁵

Kihívás volt Kossuth számára 1848–49 is. Egy nemzetet kellett felkészítenie a harcra, később megteremteni a független államiság feltételeit, mozgósítani a nemzetet a vívmányok megvédésére. Minden bizonytalanságát legnagyobbra csalódása volt az a pillanat, amikor be kellett ismernie, hogy Európa két legerősebb hadseregével szemben a harc kilátástalan, folytatása értelmetlen. Egyetlen út maradt számára nyitva: elhagyni az országot, vállalni az emigrációt, s ott megteremteni egy újabb szabadságharc alapfeltételeit. A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy ezeknek a válságos napoknak összefoglaljuk a leglényegesebb mozzanatait, s megvizsgáljuk az emigrációba vezető út első stációit. Kossuth ugyanis már szinte a szabadságharc leverésének pillanatában, a török határ átlépésének megrázó „élménye” közben is a visszatérésre készült. Ennek a felemelő célnak rendelt alá mindent. Múltat, jelent és jövőt.

1849 augusztusának első napjaira kritikussá vált a katonai helyzet Magyarországon. Erdélyben Bem tábornok július 31-én Segesvárnál, augusztus 6-án Nagycsirmél szenvedett döntő vereségeket, melyek után szinte egész Erdély az osztrák és orosz csapatok ellenőrzése alá került. A magyar főparancsnok, Dembiński altábornagy augusztus 2-án minden ellenállás nélkül feladta Szeget, 5-én Szőregnél csatát veszített, majd a kormány határozott utasítása ellenére nem Aradra, hanem Temesvár felé vonult vissza, ahol augusztus 9-én a Haynau vezette császári főerők döntő vereséget mértek rá. Görgei tábornok az alig több, mint 25 000 főnyi feldunai hadseregével augusztus 9–10-én érkezett meg Aradra, a haderő koncentrációjának helyszínére, de ekkor már nem volt kívül egyesülnie. A kormány és Kossuth kormányzóelnök magára maradt az aradi várban. Kossuth augusztus 10-én délelőtti minisztertanácsot hívott össze a várban, amelyen meghallgatták Szemere miniszterelnök és Batthyány Kázmér gróf külügyminiszter beszámolóját az oroszokkal folytatott eddigi tárgyalásokról. A két minisztert még július 29-én bízta meg Kossuth és a kormány a Paszkevicz tábornagy által „megindított egyezkedésbe ereszkedni”.⁶ Feladatuk ekkor még csak az volt, hogy „a muszka értekezőket s általok a herceg fővezért megismertetni a nemzet jogaival, szenvedéseivel és akarataival, mik szerint meggyőződjenek, hogy a nemzet békés volt, hanem kényszerítetett, hogy az 1848-ki törvényeket maga a dinasztia szegte meg, hogy a belső lázadásokat az éleszlette, hogy a nép e nagy harcot önkényt és szabad akarataiból vívja, hogy az erőt neki a régi szolgaság emlékezete s az új szabadság ereje adja, és hogy amint Magyarország pusztja kormányformáknak a nemzeti függetlenséget nem akarja feláldozni, úgy természetes politikája szomszédaival, bármint kormányformával birjanak, lemi és maradni békében és egyetértésben”. Szemerének a meghatalmazás értelmében egy államiratot szerkesztettek az oroszok tájékoztatására, amelyben kifejtették, hogy Magyarország nem fogad el többé Habsburg-uralkodót. A katonai összeomlás veszélye azonban radikálisabb lépés megtételére kényszerítette a politikai vezetést. Kossuth augusztus 4-én Szemeréhez és Batthyányhoz írt levelében már felveti annak a lehetőségét, hogy kínálják fel Szent István koronáját a Romanov-dinasztia valamelyik tagjának, ezáltal próbáljanak meg szakítást provokálni az osztrák–orosz szövetségben. „...Mit mondanak egy orosz fejedelmi házbéli uralkodóhoz az 1848-iki alkotmánnyal?” – írja Kossuth.⁷ A miniszterelnök és külügyminisztere erre augusztus 6-án új államiratot fogalmaz a gyap-

júli főhadiszálláson, amelyben egyértelmű célzást tesznek arra, hogy Magyarország kész volna orosz uralkodót elfogadni, s az iratot Poeltenberg tábornok vezetésével egy tisztí küldöttség viszi Rüdiger orosz lovassági tábornok ártándi főhadiszállására.⁸

Az augusztus 10-én délelőtt meglartott minisztertanácson Görgei ennél is egyértelműbb állásfoglalást tartott kívánatának. Javasolta, hogy egy újabb államiratban nyíltan ajánljuk fel a koronát a cári család valamelyik tagjának. A miniszterek helyeselték a tábornok indítványát, s a tárgyalások folytatásával továbbra is Szemerét és Batthyányt bízták meg, akik a következő utasítást kapták: „*1. A kiküldött miniszterek a kormány és a nemzet nevében Paszkevicznek ki fogják nyilatkoztatni, miképpen Magyarország királyává akár Leuchtenberget, akár Konstantin herceget elválasztják azon feltétel alatt, ha az 1848-ki törvények alapján Magyarország szabadságát, függetlenségét és nemzetiségét esküvel is erősítve biztosítandják. Ily feltétel mellett közzendő kölcsönös szerződés után legfeljebb 15 nap alatt a kormány Aradon országgyűlést rendezend, s a nemzet által elválasztandó magyar király Szent István koronájával meg fog koronáztatni. 2. Ha a fenebbi feltétel mellett tett ajánlatot Paszkevicz annál fogva nem volna hajlandó elfogadni, mivel arra nézve kapott utasításában felhatalmazva nincsen, a kiküldött miniszterek öt felkérdik, hogy cárjának közbenjárásával az ausztriai dinasztiaival kötendő egyezséget eszközözljön. 3. Ha Paszkevicz ezt is vonakodnék elvállalni, ez esetben a kiküldött miniszterek ki fogják nyilatkoztatni, miként mi a háború iszonyait már eddig mindkét részről elegendőnek tartván, minden csepp vérért, mely ezután fog folyni, a világ és a história előtt öt tesszük felelőssé, s ügyünk igazságának értelemében vivandjuk a desperáció harcát; és ha Isten e harcban sem áldaná meg fegyverünket, a vonaglás végpercében készek leszünk magunkat az orosz cárnak megadni, csak hogy az istentelen Habsburg-háztól menekültsünk.*” Az utasítás szövegének megfogalmazásával párhuzamosan Kossuth elkészítette az újabb államiratot, ennek elküldésére azonban már nem került sor.⁹

Ugyanaz nap a déli órákban Kossuth egy újabb minisztertanácsot hívott össze. Ezen bejelentette, hogy Bem tábornokra bízta a főparancsnokságot, aki – biztos forrásból származó hírek szerint – előző napon, augusztus 9-én, Temesvárnál győztes csatát vívott. (Bem a csata közben érkezett meg Temesvárhoz, s vette át a vezényletet Dembiński altábornagytól.) A biztos forrás Kossuth számára két sebesült honvédtisztet jelentett, akik a csata első fázisában sebesültek meg, de a segélyhelyről egy ideig figyelemmel kísérték még a csapatok mozgását, látták a magyar zászlóaljok előnyomulását, de a remélt győzelem kivívása előtt Aradra szállították őket. Az optimista helyzetértékelésre reagálva Görgei tábornok bejelentette a minisztereknek, hogy az aradi táborból aznap reggel Temesvár felé indított I. hadtestének parancsnoka Nagysándor tábornok már az Újság mögötti magaslatokon ellenséges túlerővel találta szembe magát, amely bekerítéssel fenyegeti, továbbá Nagysándor egy sebesült tisztől úgy értesült, „*hogyan tegnap csata volt, melynek következtében a mieink kénytelenek voltak Lugosra hátrálni*”. A minisztertanács – kölcsönös vádaskodások után – végül is úgy fejezte be ülését, hogy Kossuth ellenében nem határozott a fővezéri poszt betöltéséről, Bem Kossuth általi kinevezését pedig – mivel az a minisztertanács megkerülésével történt – nem ismerte el törvényesnek.¹⁰

Este Kossuth egy rövid levélben személyes, négy szemközti megbeszélésre hívta fel Görgeit: „*Én azt gondolom, nekünk kettőnknek kell négy szemközti magunkban arról végezni, hogy mi történnék? Izend kérlek, dolgaid s időd szerint hol és mikor történhetik ez?*” A késő éjszakába nyúló utolsó személyes találkozásjuk elején Kossuth szokásos ékesszólását bevetve összefoglalta az elmúlt közel egy év legfontosabb eseményeit, a nemzet heroikus küzdelmét a szabadságért és függetlenségért, a saját erőfeszítéseit a harc feltételeinek megteremtésében, s áttekintette kettejük együttműködésének, viszonyának alakulását is. Görgei a következőket írja többek között visszaemlékezésében erről a találkozóról:

„*Miután röviden összefoglalta a tehetségével és fáradhatatlan buzgalomával kivívott valóban nagyszerű sikereket – melyek nélkül a honvédelem már Ausztriával egymagával szemben is kimerült volna –, azt állította Kossuth, neki ahhoz, hogy az oroszokat és osztrákokat egyszerre kiverhesse az országból, csak egy dolog hiányzott: az én bizalmam!...*”

Sokat és sokfélét beszélt Kossuth ebben az értelemben, és világosan láthattam belőle, mennyivel könnyebb neki a haza elvesztését az én nyakamba varrni, mintsem bűnbánóan bevallani: arra csábította a nemzetet, hogy a maga törvényes igazát odadobja egy olyan eszme kedvéért, melynek megvalósításához nem volt elég ereje.”

A kritikus helyzet ellenére Kossuth még reménykedik, bízik Bemben és a temesvári csatában: Görgei a tényekből indul ki és pesszimista. Kossuth kérdésére, miszerint „*mit temék, ha a hír, melyet ő Dembiński hadseregének temesvári győzelméről kapott, igaznak bizonyul, ha a parancsnokságom alatt álló hadsereg egyesülése a másikkal megtörténik, és ha a két hadsereg fölötti fővezérséget énram bíznák*”, egyértelműen leszögezi, hogy akkor minden erejével támad, de csak az osztrák hadsereg ellen. Ha Temesvárnál veszítettünk, a fegyverletétel az egyetlen járható út. „*Én pedig főbe lövöm magamat!*” – mondta rezignáltan Kossuth. Végül is úgy váltak el, hogy a Temesvárról érkező megbízható tudósítás határozza meg a megtehető következő lépést. Nem sokkal elválásuk után megérkezett Aradra Guyon tábornok rövid tudósítása: a temesvári csata elveszett, a hadsereget szétverték, a fővezér Bem vállalát törte. A jelentést Kossuth minden kísérőszóveggel nélkül átküldte Görgei főhadiszállására.¹¹

A jelentés Görgei számára eldöntötte a kérdést. Augusztus 11-én kora reggel felkereste Csány Lászlót, a kormány közmunka és közlekedésügyi miniszterét, s vele is közölte elhatározását: leteszi a fegyvert az oroszok előtt, ennek végrehajtásához azonban szüksége van a legfőbb katonai és politikai hatalomra, valamint Kossuth és a kormány lemondására. Csány egyetértett Görgeivel, a tábornok pedig jogosan vélhette úgy, hogy Kossuth ismeri a szándékát, hiszen előző esti találkozásjukon egyértelműen vázolta előtte a várható fejleményeket. Mindenesetre a reggeli órákban összehívott minisztertanács megnyitása előtt Csány beszélt Kossuthal, s megismételte előtte a Görgeitől hallottakat, maga is pártolva a tábornok kívánságát. Kossuth hajlandónak mutatkozott teljesíteni a kérést. A minisztertanács megnyitása után először ismertette a temesvári csatavesztésről szóló tudósítást, majd „*előadta, miképp ezen szerencsétlen csata után többé lehetetlen a kormányt eddigi alakjában és egy meghatározott helyen tovább is folytatni; miképp az oroszokkal megkezdett alkudozások folytatása és befejezése végetti meghatalmazást Görgei tábornokra kellek ruházni, minthogy ő az egyedüli, ki egy még legyőzetlen*

hadsereg élén, az ellenséggel még tiszteletet parancsoló állásból alkudozni vagy a körülményekhez képest másvalamit tenni képes; – más fővezérről pedig, amióta Bem Temesvárnál megsebesült, szó sem lehet többé. Utánatette aztán, hogy Görgeinek ilyenén meghatalmaztatása után a kormányra nézve nem marad egvéb hátra, mint végképp eloszolni”. A reménytelen helyzettel szembesülő miniszterek hozzájárultak a Görgeinek szóló felhatalmazás megadásához, Vukovics Sebő igazságügyminiszter javaslatára azonban nem mondták ki a kormány feloszlását, mert véleménye szerint „lehetőnek látszott, hogy az események még a kormányzásnak újrafelvételét megkívánhatnák”. A Szemere által fogalmazott felhatalmazás tehát a következőképpen szült:

„Míelőtt Önt egvrésről minden seregek fővezérévé kinevezzük, másrésztől felhatalmazzuk, hogy már megindított értekezés nyomán herceg Paszkevics-Erivánszki tábornagy úrral végezzen akképpen, hogy a magyar nemzet öfölségét a csaászárt kéri fel közbenjáróul, s abban, amit a nemzet törvényes alkotmányának s jogainak, úgyminnt minden egyes polgárai személyének és vagyonának biztosítására öfelsége meghatároz, bizván öfelsége jogérzetében s igazságos voltában, elfogadni készeknek nyilatkozunk.”¹²

Görgei meghízása tehát csak a fővezérségre vonatkozott – ez kissé komikus, mert az egyetlen harc képes hadsereg, az Arad környékén állomásozó feldunai hadsereg parancsnoka eddig is Görgei volt –, valamint a tárgyalások folytatására. Az irat vétele után egy levélben nyomban tudatta Kossuthal, hogy „ezen felhatalmazás azonban a kívánt s közös hazánk jövőjét biztosító cél elérése nem elégséges, és én arra, hogy azt, ami a nemzet számára megmenthető, megmenthessem, elkerülhetetlen szükségesnek tartom, hogy a jelen kormány lépjen le, s én ruháztassam fel a polgári s katonai legfőbb hatalommal: tehát ezennel felkérem Kormányzó Urat, méltóztatssék ekképp mielebb határozni, – ezen határozatát velem s a községgel is tudatni, hogy amak következtében minden késedelem nélkül azon lépéseket megtehessem, melyek egvedül képesek a nemzet jövőjét biztosítani, s azt a végromlástól, míg nem késő, megmenteni”.

A minisztertanács ülésén jelen nem lévő Csány László is értetlenül fogadta Kossuth és a minisztérium felemás határozatát. Görgei szándékát továbbra is helyeselve emlékeztette Kossuthot a harc folytatásának értelmetlenségére és kora reggeli megbeszélésükre:

„Az ország függetlenségi igazságos harcát Bem vezénylete alatti seregeink szétveretése után bevégezettnek kell tekinteni, – mert öncsalódás nélkül képzelni sem lehet, hogy az Aradon létező három hadtest az ellenségnek túlhíyomó erejével győzelmi eredménnyel vivhassa a csatát – csekély távolságában a közeledő orosz seregeknek. Azért a kormányt továbbra szükségtelemnek, sőt károsnak tartom, – kétséget nem szenvedvén, hogy a szerencsétlen nemzetnek részére polgári hatalom jót eszközölni nem képes. Ha létez valami, miáltal boldogtalan nemzetünket némi kedvezésekben lehet részesíteni, egy katonai kézbe központosított hatalom az, mihez képest lemondván a kormány haszontalanná, célhoz nem vezethetővé vált hatalmáról, ruházza fel Görgei altábornagyot, ki nemcsak vezérlete alatt lévő seregeink, hanem a nemzetnek szent ügyét is szem előtt tartandja intézkedéseiben.

Kormányzó úr e nézetet osztá mai találkozásom alkalmával, és megígérni méltóztatott a hatalommal felruházó iratot Görgei altábornagynak küldeni. Minthogy a végpecsek közelednek és az említett irat késik: én sietek magam részéről miniszteri tárcám-

ról, mely által semmi, de semmi jót és hasznost nemzetem részére nem művelhetek, lemondani – szíves köszönetem mellett Kormányzó úrnak bennem helyzett bizodalmaért. Vajha szerencsés lehettem volna annyi jót felmutatni soha semmi mellékes érdekhez nem csatolt igazkezesetemből, mennyire azt lelkemből óhajtam.

Görgei altábornagy megkapta a vezéri kinevezést. Az most feleslegessé vált, mert seregeinek ő ügyis fővezére; más seregek pedig jelenleg, melyek fölött fővezérkedhének, nem léteznek. Kormányzó úr nézete más volt mai értekezésünk alkalmával. Sajnálhám, ha a miniszteri tanács a múltak emlékét nem méltányolván, még most is, mikor már a reménység is letűnőben van, késnek a nemzet érdekében határozni, miszerint Görgei altábornagynak átadandó a főhatalom.¹³

Az Aradról elutazni készülő minisztereket váratlanul érték az új fejlemények. Jogosan feltételezhetjük, hogy a minisztertanács ülésén Kossuth nem tájékoztatta őket pontosan Görgei szándékáról, ill. arról, hogy az immár elkertülhetetlen fegyverletétel végrehajtásához szüksége van a tábornoknak a katonai és a politikai hatalomra egyaránt, ami a kormány és a kormányzóelnök nyílt lemondását előfeltételezi. A helyzet gyors tisztázása érdekében ezért Csány a szállásán megjelenő Vukovics Sebő igazságügy- és Aulich Lajos hadügyminiszterrel együtt hivatalosan is bejelentette lemondását, erre kérték Kossuthot is, továbbá arra, „hogyan s a minisztérium lemondását s a hatalomnak Görgei altábornagra ruházását mind vele, mind a közönséggel a legközelebbi órákban közölni szíveskedjék”. Kossuth lemondását, az utolsó lépés megtételét minden bizomnyal erősen befolyásolta Vécsey tábornok augusztus 10-i jelentése is a temesvári csatavesztésről és a magyar főserg ez követő felbomlásáról, amelyet ezekben az órákban kapott kézhez a kormányzóelnök. Vécsey – Guyontól eltérően – nem pár soros tudósításban, hanem hosszú levélben ecsetelte a csatavesztést követő állapotokat: „Amint a futó csapatok demoralizált állapotja mutatja, majd lehetetlenné válik szerkesztésük, és így ezen sereg újabb összeütközés esetében semmi reményt a győzelemre nem nyújt. Ha pedig a körülményeknél fogva az összeütközés elkerülhetetlenné válna és megvertem, úgy a tökéletes feloszlástól lehet tartani, mert a legénység minden önbizalmát elvesztette. (...) Az élelmezési hanyagságnak következménye az, hogy a legénység fegyveres kézzel csoportonként rabol.”¹⁴

A miniszteri felszólítások és a temesvári megrázó hírek hatására Kossuth rövid levélben tudatja Csány, Vukovics és Aulich miniszterekkel: „Indítványukat elfogadom. A kívánt rendeleteket ide zárom. Tessék azt kontraszignálni, a többiekkel is kontraszignáltatni, a nemzethez tudósítást kinyomtatni, kihirdeteni, a másikat pedig kontraszignálva Görgei tábornok úrnak átadni”. A két rendeletet – a Görgei tábornoknak szóló levelet, amelyben Kossuth bejelenti saját és a minisztérium lemondását, valamint átruházza a hatalmat Görgeire, ill. a nemzethez intézett kiáltványt, amelyben ugyanezt jelenti be – ugyancsak három miniszter, Csány, Vukovics és Horváth Mihály kultuszminiszter „kontraszignálta”. A következmények tisztánlátása érdekében röviden meg kell vizsgálnunk az említett két rendelet legfontosabb kitételeit. A Görgeihez intézett lemondólevél a következő sorokkal kezdődik:

„A jelen körülmények között a nemzet életének megmentése, s jövőjének biztosítása körül csak a hadsereg lévén képes sikeres lépéseket tenni: ezennel a miniszterek többségének indítványára is úgy magam, mint a minisztérium nevében kinyilatkoztatom,

hogy a jelen kormány lelép, s addig, míg a nemzet hatósága szerint máskint netalán intézkedendék, a nemzetgyűlés megbizásából eddig általunk gyakorlatlott polgári és katonai legfőbb kormányzási hatalmat ezennel Tábornok Úrra ruházom."

A nemzethez intézett kiáltványában ennél is egyértelműbben fogalmazott: *„A szerencsétlen harcok után, amelyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelemi harcot siker reményével folytathassuk.*“¹⁵ Nyílt, egyértelmű beismerés ez. A fegyveres harc folytatásának azért nincs értelme, mert Európa két legerősebb hadserege vonult fel ellenünk. Nem árulás, belső meghasonlás forgácsolta szét a nemzet erejét, hanem a nyers erő diadalmaskodott fölöttünk. Kossuth nem keres bűnbakot, felelőst a történektért, hanem az európai nagyhatalmi politika erőterébe helyezve a magyar eseményeket, beismeri, hogy a dinasztikus szolidaritás és a nagyhatalmi érdekek érvényesültek akkor, amikor a Habsburg-dinasztia természetes szövetségésére talált a Romanovokban. Ez a szövetség egy közel 300 000 fős hadsereget tudott felvonultatni Magyarországon, s ez az óriási erő tragikus, de megváltoztathatatlan tények elé állította a magyar katonai és politikai vezetést.

A hatalom átadása után a kora délutáni órákban Kossuth Damjanich tábornok kocsiján elutazott Aradról Asbóth Sándor alezredes, a kormányzói hivatal katonai osztályának vezetője társaságában. Lugoson értesült arról – augusztus 12-én –, hogy előző nap este Aradon Görgei és a hadseregének tisztikarából alakított haditanács az oroszok előtti feltétel nélküli fegyverletétel mellett döntött. Erre reagálva hosszú levélben figyelmeztette a *tábornokot* *„azon határookra, (...) miket, ha csak zsarnok lenni nem akar (mit a nemzet semmi esetre nem tűrne) respektálni tartozik*“.

Kossuth az öngazolás alig leplezett szándékával azon okokra és körülményekre hívta fel Görgei figyelmét, amelyek hatására átadta neki a legfőbb hatalmat, de ezzel együtt a felelősséget is. A hatalomátadás első indítéka egy sajátosan értelmezett felelősségtudat. Eszerint azért mondott le a hatalomról, mert a kialakult súlyos helyzetben, ha kormányzói tevékenységének mégsem lett volna eredménye, az a vád érthette volna, *„hogyan elbizakodottságonak, vagy hatalomvágyamnak a haza javát alárendeltem, s hogy a dolog másképpen tűthetett volna ki, ha Önnek, midőn kívánta, a hatalmat átadom vala*“.

A második ok szorosan kapcsolódik az elsőhöz. Kossuth ebben kihangsúlyozta, hogy helyét már korábban is kész lett volna átadni Görgeinek, és számára pártot „csinálni”, s a párt maga a nemzet lett volna. Harmadsorban a nemzeti egység megbomlását említi Kossuth. Véleménye szerint az ő működésének csak addig volt értelme, *„míg a nemzetben egységet eszközölni, vagy legalább színét feltartani képes valék*“.

Görgei seregében azonban *„egy neme a politikai korteskedésnek, sőt restauracionális jeleneteknek, s bizonyos gúnyvoldása a polgári hatalomnak kezdett kifejleni*“.

A szakadást – a nemzet érdekében – csak úgy tudta „eltávolítani”, hogy kitért Görgei útjából. Lemondott továbbá azért is, mert Görgei maga kérte a hatalmat, s egy olyan hadsereg élén állt, *„mely a dolgok gyíponján akkor jelen volt*“.

Az ezt követő célzás pedig félreérthetetlen: *„En pedig a 18-ik brumaireket nem igen kedvező eseményeknek tartom a szabadság érdekében*“.

Utolsó okként említi meg, hogy Görgei szándékát három miniszter is támogatta, aminek következtében, *„vagy minisztereket kellett volna neveznem, (...) vagy minisztérium nélkül kormányoznom,*

azaz diktatúrát gyakorolom, mitől magamat mindig idegennek éreztem...”. A levél befejező sorai az áruló-mitosz megfogalmazásának irányába mutatnak:

„*En árulásnak tartanám, ha minden okszerű lehetőség meg nem kísértémek a nemzet megmentésére. Árulásnak tartanám, ha Ön nem a nemzet, hanem csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba. Lehet eset, hogy hadseregek becsülettel letehetik a fegyvert a túlhíyomó erőszak előtt, de nem lehet eset, hogy becsülettel letehessék a fegyvert, ha úgy teszik le, hogy a nemzetnek szolgátságot vásárlanak, sok, néhány, vagy kevés egyes egyének személyes javának árán.*”¹⁶

Vajon mit értett, mit érthetett Kossuth 1849. augusztus 12-én Lugoson, útban a török határ felé „minden okszerű lehetőség”-en? A kialakult katonai erőviszonyokkal tisztában volt. A nyugat-európai nagyhatalmak érdektelenségét, passzivitását tapasztalhatta az elmúlt egy évben. Az orosz hadsereg szándékai felől is informáltak, hiszen közvetlenül Aradról történő elutazása után találkozott Poeltenberg tábornokkal, aki a második államiratot vitte még augusztus 6-án az orosz főhadiszállásra, s most tért onnan vissza. A békeajánlatra, a felkínált magyar koronára határozott nem volt az orosz üzenet, továbbá az, hogy az orosz hadsereg csak a feltétel nélküli fegyverletételről hajlandó tárgyalni a katonai vezetéssel, politikusokkal nem érintkeznek. Utolsó személyes találkozójukon Görgei szándékait is megismerhette, a haditanács határozata tehát nem érthette őt váratlanul. A nemzethez intézett kiáltványában megfogalmazott intelmet tehát, mely szerint elvárja Görgeitől, hogy a rábízott hatalmat „*legjobb tehetsége szerint szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja*”, pusztán politikai szövegnek tekinthetjük? Esetleg a felelősség-áthárítás saját megnyilvánulásának? A választ a szeptember 12-én Vidinben írt híres-hírhedt Kossuth-levélben találjuk meg.

Kossuth augusztus 17-én lépte át a török határt. Augusztus 22-én ért Vidinbe, a magyar emigránsok első jelentősebb állomáshelyére. Kénytelen-kelletlen elfogadta az emigráns létet és életformát, de azonnal szervezni kezdte az emigráns politikát. Ennek – véleménye szerint – nem lehet más célja, mint egy újabb szabadságharc kiindulása. Erre fel kell készíteni Európát és a nemzetet egyaránt. Európát a fokozódó orosz térhódítással, ill. annak veszélyével lehet kimozdítani nyugalmi állapotából, a nemzetet pedig saját erejének tudatára kell ébreszteni. Ezen kettős cél elérése érdekében nézett szembe a múlttal, s értékelte a lefolyt szabadságharcot. Értékelésének leglényegesebb mondanivalója a következő:

„*Szegény szerencsétlen hazánk elesett. Elesett nem ellenségeinek ereje, hanem árulás s alávalóság által... Ő, hogy ezt megértem, s mégsem szabad meghalnom.*

Görgeyt felemeltem a porból, hogy magának örök dicsőséget, hazájának szabadságot szerezzen. És ő a hazának gyván hőséjévé lön. (...)

Készültebbnek érzem a nemzetet a kombinált osztrák-orosz erő ellen, mint Ausztria ellenében tavaly, és porrá zúztuk a kevély hítszegő Ausztriát, hogy kegyelmet volna kénytelen koldulni természetes ellenénél, az orosznál, mert igazságos lenni még bukásában lenni sem akart szegény, üldözött hazánk iránt.”¹⁷

Az emigráció első, s egyben utolsó állomása ez. Utolsó a szó átvitt értelmében, hiszen emigránsaink mindvégig ragaszkodtak a Kossuth által festett romantikus képhez. A gyakorlatban hosszú út vezetett Vidinből Kutahian át Turinig.

Jegyzetek

1. Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. Sajtó alá rendezte: Szabó T. Attila. Kolozsvár, 1939. [a továbbiakban: Pálffy] 277.
2. Pálffy 251.
3. Kemény sorait idézi Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. Budapest, 1911. 248.
4. Az ügy iratait lásd Kossuth Lajos Összes Munkái. VI. kötet. S. a. r.: Barta István. Bp., 1966. [a továbbiakban: KLÖM.] 255–275.; legújabb feldolgozására-értelmezésére Lackó Mihály: Kossuth zempléni válsága. Medvetánc, 1986/2–3. szám.
5. Kossuth lemondásának történetére ill. új lapengedélyt célzó próbakoázásaira lásd többek között: A magyar sajtó története. I. 1705–1848. Szerk.: Kókay György. Bp., 1979. 751–758.; Viszota Gyula: Kossuth küzdelme a Budapesti Évlapokért. Irodalomtörténeti Közlemények, 1931. 129–144.; Viszonta Gyula: Kossuth Lajos levelei a Budapesti Évlapok ügyében. Irodalomtörténeti Közlemények, 1931. 179–189.; 313–323.
6. Szemere és Baththyány gróf megbízólevelét közli: KLÖM XV. kötet. S. a. r.: Barta István. Bp., 1955. 795. Ugyanott lásd a két miniszternek szóló felhatalmazást is. A két iratot lásd még: Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Okmánytár. S. a. r., a bevezetőt írta, az Okmánytárat a jegyzeteket és a mutatókat összeállította: Hermann Róbert és Pelyach István. Bp., 1990. [a továbbiakban : Szemere] 576–577.
7. Kossuth levelét közli: KLÖM XV. 820–821.
8. Az első államiratra -- ezt augusztus 5-én Miloradovics orosz hadnagy és hadikövet útján továbbították az orosz főhadiszállásra – l. KLÖM XV. 801–804.; Szemere 577–582. A második államirat Baththyány Kázmér gróf által írt francia nyelvű fogalmazványát l. Országos Levéltár, Filmtár, Borsod-Miskolci Múzeum. (Horváth Lajos hagyatéka.) 3195. doboz, 107. felvétel.
9. A minisztertanács munkájára l. Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Fordította: Katona Tamás. Bp., 1988. (a továbbiakban: Görgey) II. köt. 378–381. A Szemerének adott minisztertanácsai utasítást l. Országos Levéltár, R 123. Vörös Antal iratai, 5. cs. 575/411., közli: Szemere 635. Az immár harmadik államirat szövegét l. KLÖM XV. 840–843.
10. Ezen második minisztertanács leírását l. Görgey II. 367–377.; Nagysándor tábornok augusztus 10-én déli 12 órakor keltezett jelentését l. Országos Levéltár, P 295. A Görgey-család levéltára, 36. cs. 4. fasc. 153. fől., közli: Görgey II. 366.
11. Kossuth augusztus 10-i levelét Görgeihez közli: KLÖM XV. 843–844. Utolsó személyes találkozásukat leírja: Görgey II. 382–387.; Guyon jelentését magyar fordításban közli: Görgey II. 484.
12. Vukovics Sebő és Horváth Mihály miniszterek visszaemlékezéseiket az utolsó minisztertanács munkájára a Kölnische Zeitung 1850. évi 71. számában tették közzé. Részleteket közöl belőle id. Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Bp., 1888. [a továbbiakban: Görgey István] III. köt. 508. A Görgeinek szóló felhatalmazást közli: KLÖM XV. 844. és Szemere 594.
13. Görgei levelét Kossuthhoz közli: Görgey István III. 505.; Csány levelét l. ugyanott 505–506. A két iratot közli még: Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. Pest, 1862. [a továbbiakban: Asbóth] I. köt. 39–41.

14. A Csány, Vukovics és Aulich Lajos hadügyminiszter által aláírt nyilatkozatot közli: Asbóth I. 39–40.; Vécsey tábornok Temesrékásón, augusztus 10-én kelt jelentését közli: Görgey István III. 567–568.

15. Kossuth augusztus 11-i levelét Csány, Vukovics és Aulich minisztereknek, a Görgei tábornokhoz intézett lemondólevelet – amelyet Csány, Vukovics és Horváth miniszterek ellenjegyezték –, továbbá a nemzethez intézett kiáltványát közli: KLÖM XV. 845–846.

16. Kossuth levelét közli: KLÖM XV. 848–850., továbbá Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848–1849-ből. Válogatta, sajtó alá rendezte, az összekötő szöveget, jegyzeteket és névmagyarázásokat írta: Katona Tamás. Bp., 1987. [a továbbiakban: Katona] 500–503.

17. A vidini levél szövegét l. Katona 508–529.

A megfáradt Kossuth egy 1852-es amerikai dagerotípián. A szabadság hazájában, északon zajos, délen csendesebb sikert aratott a magyar függetlenség bajnoka